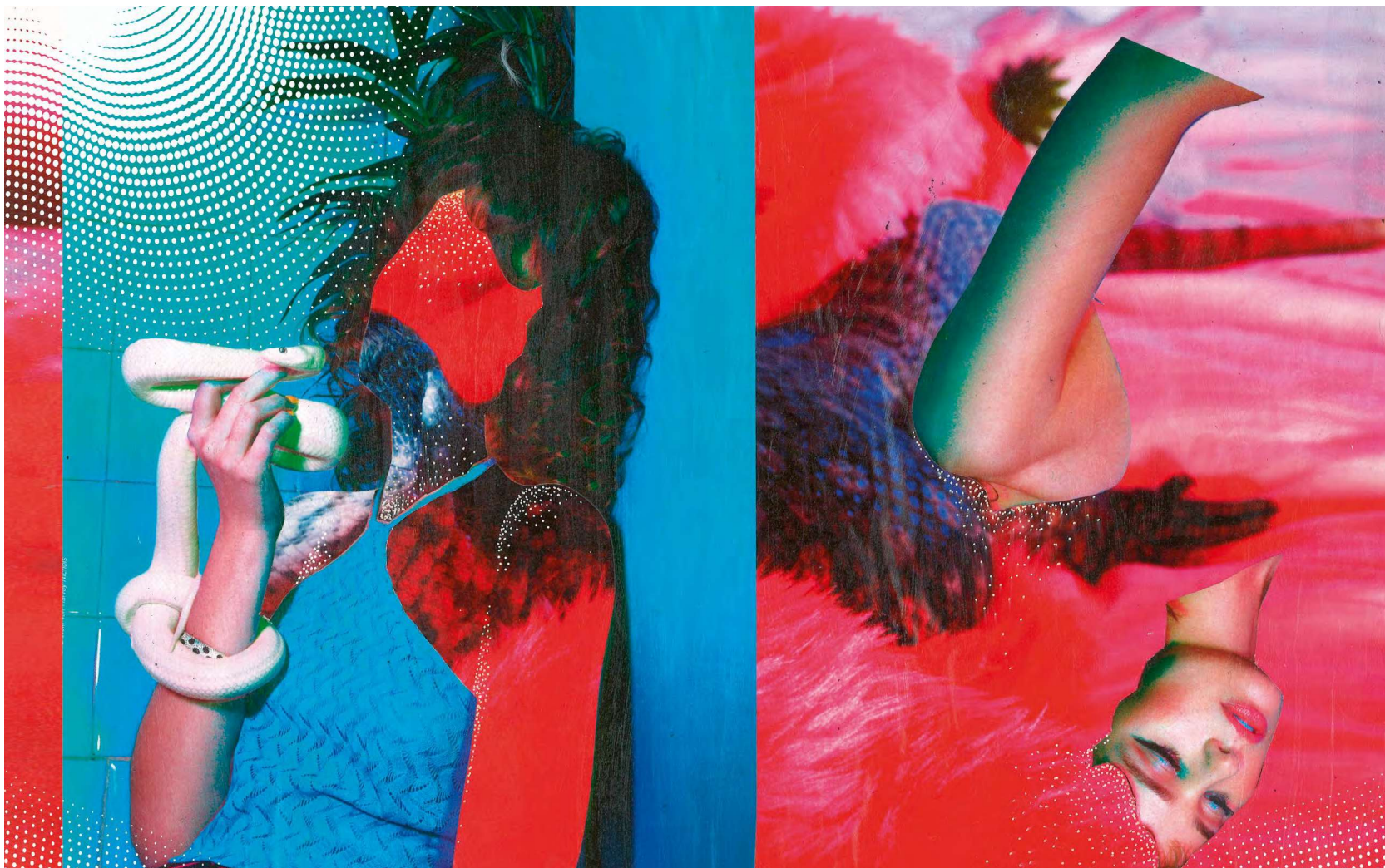

AUTEUR: EMIEL COPINI
 BEELD: STERRE BOESSEN

EEN PALET AAN MOGELIJKHEDEN

DE THEORIE VAN CULTUUR IN DE SPIEGEL IN DE PRAKTIJK VAN HET VO

Wat houdt het in, werken met een theorie over kunst en cultuur in het voortgezet onderwijs en wat levert dat op? We kijken terug op grond van de inzichten die *Cultuur in de Spiegel* opleverde en kijken met (voortschrijdend) inzicht naar de toekomst.

Docenten in kunst en cultuur zijn gewend zich te moeten verdedigen. Naarstig op zoek naar onderbouwing en naar sterke argumenten, in de hoop dat nut, noodzaak, waarde en kwaliteit voorgoed kunnen worden vastgesteld. Het is die voortdurende legitimeringsdrang die nogal hypegevoelig maakt. Verheffende, soms ook wollige woorden doen het een tijdje goed. Zolang we dezelfde taal spreken,

elkaar (denken te) verstaan en niet al te kritisch doorvragen, weten we zeker dat we met iets goeds bezig zijn. Wanneer de trend overwaait staan nieuwe concepten alweer te trappelen.

THEORIE ALS PROCES

Het project *Cultuur in de Spiegel* was er dankzij die legitimeringsdrang. Een wetenschappelijk antwoord of theorie zou misschien een

duurzamere onderbouwing en meer houvast kunnen bieden, was de gedachte.

Theorie is een poging om uit te zoeken, om je af te vragen hoe iets eigenlijk zit. Als we nu eens door die mooie woorden en mythische verhalen heen kijken, de visies en idealen even opzijzetten, wat kunnen we dan te weten komen over kunst en cultuur, over de ontwikkeling van kinderen en jongeren op dat gebied?

“GEEN KANT-EN-KLARE METHODE OF UITGESTIPPELDE LEERLIJN, MAAR HET UITGANGSPUNT EN EEN GEZAMENLIJK HOUVAST OM MAATWERK OP TE BASEREN”

Theorie bleek docenten wel een bepaalde rust te geven. Kunst en cultuur als algemeen menselijk gedrag, als iets dat we doen om betekenis te geven aan ons zelf, aan elkaar en de wereld. ‘Cultuur is belangrijk’ werd vervangen door ‘cultuur is’ en dat gaf de ruimte om het over de inhoud te hebben. De theorie van kunst en cultuur als proces, een combinatie van vaardigheden en media waarmee we reflecteren, was niet nieuw voor docenten. Het leverde hen wel - naast herkenning - werkwijzen op waarmee ze de samenhang in hun onderwijs voortdurend herontdekken.

Cultuur is overal aanwezig. In onze manieren van kijken en onze verhalen, in onze kleding, onze oordelen, in onze ambachten en technieken, tradities en rituelen; in al onze pogingen om de wereld, onszelf en de ander te begrijpen. Cultuuronderwijs is onderwijs in cultureel bewustzijn, op alle vormen van kunst en cultuur kunnen we reflecteren. Het palet is oneindig: we kunnen onze wandelingen verbeelden, we kunnen nagaan hoe onze identiteit zich ontwikkelt en verbonden is met onze leefomgeving, we kunnen trachten te begrijpen hoe we terecht kwamen waar we nu staan.

CULTUREEL BEWUSTZIJN BIEDT HOUVAST

Hoe ontwikkelt dat culturele bewustzijn, ook wel metacognitie genoemd, zich bij jongeren? Door inzichten uit onder andere de biologie, psychologie en cultuurwetenschap te verbinden wordt in grote lijnen duidelijk hoe jongeren zich uitdrukken en positioneren in de samenleving en er betekenis aan geven.

Mythisch of conceptueel denken is bijvoorbeeld dominant bij jongeren tussen 12 en 16 jaar. Dat heeft sterke invloed op de wijze waarop zij betekenis geven aan zichzelf, aan hun omgeving, aan de wereld. De neiging om het eigen referentiekader, het (van huis uit) meegekregen normen- en waardensysteem als goed en waar te beschouwen en als uitgangspunt voor interpretatie, is bijzonder sterk.

Hoe dat conceptuele denken precies werkt en hoe je jongeren op grond van inzichten daarin bijvoorbeeld een debat kunt laten voeren of hen mee kunt nemen in een kunstzinnige stroming; het blijkt een nuttig houvast te zijn voor docenten. Denken en ontwerpen op basis van de vier vaardigheden waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren (Van Heusden, 2010) biedt hen een (open) structuur, waar ze invulling aan geven. Zowel op grond van hun vakkennis als op die van hun kennis van de cultuur van de leerling. De theorie als een palet aan mogelijkheden, inzicht gevend in de structuur en de ontwikkeling van het cultureel bewustzijn, om onderwijs te geven dat betekenisvol is voor de leerling. Geen kant-en-klare methode of uitgestippelde leerlijn, maar het uitgangspunt en een gezamenlijk houvast om maatwerk op te baseren.

Op veel plaatsen is er niet alleen verder gedacht over cultuuronderwijs vanuit de cultuurtheorie, maar is er ook veel ontwikkeld. Om maatwerk te kunnen bieden bij de toepassing van de theorie is het nodig een goed beeld te krijgen van de cultuur van de

school. Wat hierover te lezen valt in beleidsplannen en schoolvisies, is niet toereikend. Nieuwe, verdiepende en wellicht participatieve en artistieke onderzoeksmethodes zijn nodig om inzicht in krijgen in wat er werkelijk leeft. ‘Wat is hier betekenisvol, wat leeft hier, wat speelt hier, welke plek heeft de school in deze omgeving?’ Wanneer er enig zicht is op de vragen, de mogelijkheden, de urgenties en de kwesties die er op de school spelen, kan de theorie gebruikt worden. Als een structuur die houvast biedt en toch zo open is dat de expertise, vakkennis en het eigenaarschap van de docenten terdege tot hun recht komen.

ORDENING ZONDER WAARDEOORDEEL

De kale, waardenloze theorie komt tot leven door ermee te werken, door met docenten het gesprek aan te gaan over betekenisvol onderwijs, door de wezenlijke vragen te stellen naar het waarom en waartoe van onderwijs. Vanuit de vier vaardigheden en media, gecombineerd met het beeld dat ontstaat wanneer je je verdiept in cultuur van de school, de omgeving, de leerling, kan dan de stap gemaakt worden naar visies en doelen.

Veronderstelt de theoretische opbouw en inbedding van vaardigheden een hiërarchie? Is analyse bijvoorbeeld het ultieme doel van het onderwijs? Nee, de theorie toont het palet aan mogelijkheden en de keuzes die erop volgen komen voort uit de visie van de betrokkenen. Veronderstelt de cultuurtheorie - waarin kunst een deel is van cultuur - dat de kunstvakken minder belangrijk zijn? Leidt

verbinding tussen vakken en vaardigheden tot verlies van specialisme en vakkennis? Nee, de theorie toont mogelijke verbanden en specialistische en technische kennis zijn onontbeerlijk. Wel bleek uit de praktijken op de scholen dat de samenwerking tussen uiteenlopende vakken zoals muziek, filosofie en film, doorgaans eenvoudiger verloopt dan die tussen docenten met vergelijkbare expertise, dus tussen docenten die hetzelfde vak geven. Het bleek ook dat onderwijs dat is ontwikkeld op grond van de vaardigheden waaruit het cultureel bewustzijn is opgebouwd vooral laat zien waar inhoudelijke verbanden en raakvlakken mogelijk zijn.

ZICHTBARE LEERGEMEENSCHAPPEN

Wat doen we met de muren van het schoolgebouw, met de muren tussen vakken? Is de muur niet juist een voorwaarde voor de vrije ruimte waarin de leerling kan spelen, ontdekken en experimenteren met mogelijke identiteiten, waarden en idealen? Zijn de muren tussen vakken niet de voorwaarde om het vak en de bijbehorende vakkennis veilig te stellen en de kwaliteit ervan te kunnen garanderen?

Werken vanuit de cultuurtheorie is ten minste een uitnodiging om muren te heroverwegen, zo nu en dan te verwijderen, opnieuw op te bouwen en misschien ook een pleidooi voor meer ramen, deuren en doorkijkjes. Op veel middelbare scholen blijkt de wens te bestaan ruimte en tijd te krijgen om gezamenlijk, vanuit het cultureel bewustzijn, naar onderwijs te kijken dat daarbij past. Om vervolgens te kunnen experimenteren met nieuwe, soms

onverwachte verbindingen. Het is niet de bedoeling dit buiten de schoolcontext te doen; een curriculum, het schoolsysteem verander je niet van de ene op de andere dag en dat hoeft ook helemaal niet. Als er voldoende speelruimte is, tijd voor experiment en een goed georganiseerde ontwerpcyclus met een evaluatie die verband houdt met het huidige onderwijs in de school, is de kans op duurzame verbetering veel groter. Dat de ontwerpcyclus, de experimenten in de school zichtbaar moeten zijn, is evident. Om te voorkomen dat het ontwikkelteam, de groep docenten die zich een leergemeenschap zou kunnen noemen, wordt gezien als dat leuke creatieve clubje met hun mooie themaweek, moet er een strategie zijn om de hele school mee te krijgen, om schoolbreed te laten zien hoe het project of de lessen bijdragen aan het cultureel bewustzijn van de leerling.

BINNENSTEBUITEN

Cultureel bewustzijn beperkt zich niet alleen tot het schoolgebouw. Jongeren reflecteren op allerlei manieren; thuis, op straat, bij verenigingen, het is er altijd en overal. Wie was ik, wie ben ik, wie kan/wil ik zijn? Wie was jij, wie ben je, wie kan/wil je zijn? Wie waren wij, wie zijn we, wie kunnen/willen we zijn? Het zijn vragen die bij vakken als maatschappijleer, geschiedenis, filosofie en KVV aan bod komen. Er zijn talige, analytische antwoorden mogelijk maar ook theatrale, instrumentele, lichamelijke, visuele, technische en expressieve reflecties.

Wanneer we jongeren bij het zoeken naar antwoorden op

deze vragen willen begeleiden, moeten we in ieder geval onderwijs en omgeving meer met elkaar verbinden. Dit vraagt om co-creatie. Wijkcentra, theaters, musea, maar ook erfgoedinstellingen, waterschappen en historische centra: ga samen op zoek naar wat betekenisvol kan zijn of worden voor jongeren. Erken elkaars expertise en vakkennis. Betrek jongeren hier zelf ook bij, spreek niet alleen voor en over hen, maar ook met hen. Probeer uit, experimenteer, ga een duurzaam samenwerkingsverband aan en denk daarin niet los van bestaande structuren, maar speel ermee en kijk dan weer wat er voortgezet moet worden. Probeer niet het wiel opnieuw uit te vinden, maar denk vanuit bestaande initiatieven, projecten en ideeën.

Het denken over onderwijs vanuit de waarneming, verbeelding, conceptualisering en analyse is een uitnodiging om onderwijs en educatie gezamenlijk te herontdekken. We vragen ons af hoe jongeren in een specifieke context deze vaardigheden ontwikkelen en kunnen inzetten om betekenis te geven aan wie ze zijn en kunnen zijn. Het is tegelijkertijd een uitnodiging om kunst- en cultuuronderwijs opnieuw te beleven, (mee) te maken, uit te dragen en te onderzoeken. ●

Emiel Copini is onderzoeker, docent en adviseur op het terrein van kunst- en cultuuronderwijs in het vo en hbo. Hij ziet de leergemeenschap en creatief partnerschap als een kans om betekenisvol, samenhangend kunst- en cultuuronderwijs te ontwikkelen en te onderzoeken.

MEER LEZEN?

- <https://www.lkca.nl/informatiebank/tussen-willen-en-weten>
- Heusden, B. van [2010]. *Cultuur in de Spiegel: naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: RUG.